

један лист – *Црногорац*, коме је касније промењен назив у *Глас Црногораца*. Ауторка закључује да је истраживачу који би се бавио црногорском сликом о Грчкој захваљујући томе посао знатно олакшан. Бавила се претежно атинском штампом која је имала највећи тираж. Примера ради, лист *Акропол* (*Ακρόπολις*) излазио је 1897. године у тиражу од 18.000 примерака.

Црна Гора се од патријархалног друштва са теократском влашћу преобразила у савремену световну државу. У периоду метаморфозе било је потребно да се промени политичко-идеолошка и социјална структура друштва. Грчка читалачка публика пратила је трансформацију црногорског становништва од *пастве* у *грађанство* кроз путописе Терцетгиса и Фракудиса. Уочљиво је повлачење паралела између црногорског и грчког политичког живота и друштва, са једном дозом самокритике. Обе државе биле су суочене са сличним проблемима везаним за реформе. Разлика је, према мишљењу које износи Констандакопулу, у томе што се Грчка кретала у правцу европеизације на социјално-политичком и идеолошком ниивоу, док је Црна Гора била повезана са Србима, а њена прошлост се уједно тешко раздвајала од прошлости Албанаца.

Повезаност и зависност Грчке од европских центара имала је као последицу да грчка представа о Црној Гори, која доминира током друге половине 19. века, има претежно европски печат. Међутим, начин на који су грчки политичари и интелектуалци посматрали Црну Гору није у потпуности истоветан са европским представама. Грци су посматрали Црногорце и као Балканци и као Европљани.

На крају, А. Констандакопулу закључује да је проучавање грчке слике о Црној Гори показало да балкански

народи у новијој историји остварују међусобну комуницију помоћу појмова које је наметнуо политички програм *Европе нација*. Тај начин је обременен њиховом средњовековном историјом и претежно отоманском прошлосту Балкана. Црна Гора је у првој фази посматрана као балкански истоверни саборац, касније као супарник на територији коју су насељавали Албанци, и наравно на оној коју су Црногорци заједно са Србима назвали Стара Србија.

Ова књига значајна је по томе што представља прву целовиту студију на тему представе која је постојала у Грчкој о Црној Гори током 19. века. Ова тема до сада није била разматрана ни у једној од ових земаља. Поред тога, осим малобројних изузетака, не постоје ни у црногорској ни у европској литератури радови о одговарајућој европској слици о Црној Гори у истом временском периоду.

Гордана Благојевић

Зборник радова из науке, културе и умјетности, БОКА 25 Херцег Нови, 2005.

Зборник радова из науке, културе и умјетности Бока излази од 1969. године са прекидом од 1988. до 1999. године и обухвата радове из разних области. Радови се штампају ћиричним и латиничним писмом.

Богата и разноврсна прошлост Боке Которске, територије коју данас обухватају општине: Будва, Котор, Тиват и Херцег Нови, са највећим бројем споменика културе на територији Црне Горе и веома богатом архивском грађом, документовано и свестрано је

истраживана, обрађивана и објављивана на страницама *Боке*.

Број 25. зборника *Бока* обухвата 547 страна и садржи тринаест радова са резимеима на енглеском језику, три прилога, од којих два имају резимеа, као и једно саопштење и један приказ.

Рад Радославке М. Радојевић, *Структура популације становника општине Херцег Нови са аспекта антропологије у току 19. и 20. века*, писан је на основу матичних књига вјенчаних, које обухватају период од 14 деценија, приближно од 1853. до 1993. године. Сакупљена су презимена младенаца из Херцег Новог и осамнаест руралних насеља. Први свестрани попис презимена, не само ове општине, већ читаве Боке Которске дао је Сава Накићеновић у антропогеографској студији *Бока*, Насеља Српских земаља књ. 9, Београд, 1913. Р. Радојевић дала је 21 табелу (наведена су почетна слова презимена, али и не цијела презимена) са подацима о настанку презимена. Подаци су дати за свако насеље појединачно и за читаву општину. Затим су дате табеле са почетним словима презимена наших народа, разврстаних по настанку (патроними, матроними, топоними, занимање и критична презимена). Ту су дата и презимена настала у неком „критичном моменту“ (ухваћена у тренутку) и она чије поријекло није довољно јасно, каже ауторка у уводу. Иза табела слиједи списак литературе, а затим прилози један и два, гдје су азбучним редом дата презимена младенаца из књига вјенчаних у последњих четрнаест деценија и то како из Херцег Новог, тако и из сваког појединачног руралног насеља, као и списак са фреквенцијом презимена вишом од пет, у сваком појединачном насељу.

Због обиља презимена морале су се поткрасти и неке грешке. Летимичним

прелиставањем запазили смо тако да у Херцег Новоме нема презимена Кустурица, Воучко или Перчиновић у прегледу фреквенције презимена. Неопходно је било дати нека објашњења и то за последње 3 – 4 деценије па до времена исписивања изнетих података, јер се под ознаком Херцег Новог воде и становници Мељина, Савине, Топле и Игала. Становници града, Топле и Игала православне вјере припадали су током 18. и 19. вијека па све до 1934. године топаљској парохији. Тада је основана херцеговска парохија, којој је припао (стари) град и дио насеља до Трга маршала Тита. Матичне књиге за католичко становништво водио је и води жупни уред у Херцег Новоме и књиге су сачувана од 1688. године до данас. Послије Другог свјетског рата матичне књиге води матичар општине Херцег Нови. Подаци од половине 19. вијека до 1944. године преписани су из матичних црквених књига и налазе се код матичне службе у Општини. За поједина насеља из тог периода подаци нису потпуни, нарочито стога што нека насеља нису до тада припадала херцеговској општини као Луштица, Суторина, Убли, Крушевице (Бајкове) дио Мокрина, а нису припадала ни у црквеном погледу, односно нису била под јурисдикцијом владика црногорских, као што Суторина и данас припада херцеговачком владичанству. Упоредивање презимена из града (без Топле и Игала, па и Савине) са подацима из катастра из 1690. године није пожељно, јер овим катастаром, као ни каснијим из 1702. и 1704. године није обухваћено градско језгро, гдје је поред институција млетачке власти током 18. вијека живјело углавном католичко становништво, било Пераштани, било досељени чиновници млетачке власти, па су, по једном попису из 1795. године у граду биле само двије породице домаћег становништва. Наведена бројка од шездесет седам прези-

мена која у овом крају егзистира 300 година много је већа, посебно ако би узели само податке које је дао Саво Накићеновић у наведеној антропогеографској студији. Поред тога, крајем 17. вијека и првих деценија 18. вијека трајао је период насељавања у овом крају, а није извршена ни коначна подјела земље. Стога је било доста пресељавања унутар самог овог простора, а још за дуго није била устаљена ни употреба презимена. Рад даје и презимена невеста, чије је дјевојачко презиме забиљежено на вјенчању, а како су све до скоро удаваче узимале мужевљево презиме, то дјевојачко презиме егзистира само у књизи вјенчаних, али фактички није присутно у овом крају и не представља презиме везано за њега. Но, све напред речено не умањује велики значај изнесених података, чије је сакупљање изискивало знатан труд и познавање антропонимје.

Дипломски рад Смиљке Кривокапић, *Кртоли у Боки Которској*, одбрањен 1974. године на Катедри за етнологију Филозофског факултета у Београду, код професора Мирка Барјактаровића, по својим квалитетима заузима запажено мјесто у овом Зборнику. Свестрани приказ једне области у Боки, са подацима о поријеклу имена Кртоли, административном уређењу у прошлости, насељавању и поријеклу становништва, о годишњим обичајима и о народним вјеровањима и празновјерицама. Посебна пажња посвећена је свадбеним обичајима, крсној слави и Божићу, уз цитирање пјесама које прате ове догађаје. Говори се и о карактеристичнијим занимањима становништва овога краја – посебно о гајењу маслина, рибарству, изради цријепа, кошина за млинове за уље, које су се израђивале само у Кртолима, као и о изради кошита од врбовог прућа.

Рад садржи и списак литературе, као и имена мјештана који су пружили

драгоцјене податке, уз фотографије појединих амбијенталних цјелина, појединих предмета и мјеста гдје су се израђивали предмети карактеристични за Кртоле. Како су подаци сакупљени на терену пре више од тридесет година и веома прецизно и студиозно обрађени, то овај рад заузима веома значајно мјесто у Зборнику.

Невенка Богојевић Глушчевић, на основу прије свега архивске грађе Которског архива, уз богату литературу, у раду *Правни режим на непокретностима манастира Св. Михаила на Превлаци у 14. вијеку*, даје веома аргументовано положај сељаштва насељеног на земљи Превлачког манастира код Тивта у 14. вијеку, гдје је важио посебни аграрноправни режим. Документима је доказано да се у 14. вијеку „економски положај влаштака мијењао и да неки од њих нијесу више живјели на манастирском подручју“. Ауторка закључује: „Епитет зависности који су носили уз име остајао им је заувјек независно од тога да ли им је имовински статус промјењен“.

Римска курија и Котор крајем средњег вијека, аутора Ленке Блехове-Челебић, такође је рад који се првенствено базира на архивској грађи Которског архива. Утицају врховне власти католичке цркве на црквену па и световну власт у Котору крајем средњег века одупирао се градски патрицијат уз подршку Венеције. На ширем плану, црква је сломила превласт племства над папизмом, што је имало одјека и на Котор, па је лаичко мјешање у црквене ствари било ограничено. Папизам је крајем средњег вијека превладао све потешкоће и ојачао под девизом „Папа и црква једно су“.

Позоришна дјелатност била је веома развијена у овом крају, али та је област веома мало истраживана до појаве радова Дарка Антовића. Његов

веома обилан и студиозан рад базира се на истраживању богате архивске грађе, посебно у Историјском архиву Котора, уз свестрано коришћење литературе. Вредност радова овога аутора је и у осликавању политичких и друштвених прилика времена и простора у којима се одвија та грана умјетности. Тако је и у раду *Доренесансна драмска књижевност Боке Которске – црквена приказања*, гдје нас упознаје са бројним текстовима црквених приказања, њиховим ауторима и извођењима. Овај вид књижевности настао је у Котору, Перасту и Будви, а текстови се чувају у архивама Котора, Пераста и Загреба. Треба истаћи да су текстови који су сачувани у Боки Которској писани народним језиком. На крају рада аутор закључује да је кроз неговање средњовијековних приказања одржана позоришна традиција и омогућен продор свијетовног позоришта и свијетовне драме.

Слиједећи текст у овом Зборнику јесте *Попис књижног фонда православних цркава са подручја општине Херцег Нови*, који су приредили Веселин Песторић и Невенка Митровић. Током 1986. године оформљена је комисија (није наведен њен састав), која је обишла православне цркве, изузев манастира Савине (јер су богослужне књиге биле на конзервацији), и католичке цркве на територији општине Херцег Нови и извршила попис књижног фонда старијег од 1867. године која је узета као гранична година. Пописом је обухваћено нешто више од 500 књига. Већина је стигла из Русије, затим од наших издавача из Пеште, Беча и Венеције. По времену настанка највише их је из 19. вијека, а има их и из 16. вијека. Поред пописа књига, обрађени су и записи на маргинама књига, који су веома значајни. Међу највриједнијим књигама налазе се и *Макаријев Октоих* – првогласник и

Служабник Божидара Горажданина. Од рукописа је најзначајнији *Псалтир с последовањем*, сачињен према запису из 1520. године. Двадесет највреднијих књига дато је на конзервацију Народној библиотеци Србије у Београду. Затим слиједи попис са најважнијим подацима о свакој пописаној књизи, ауторски, насловни и хронолошки регистар, као и регистар издавача. Слиједи списак православних цркава по мјестима, њих осамдесет и шест, као и литература и шест илустрација. Књиге из католичких цркава нијесу пописиване јер су се оне налазиле у Бискупској библиотеци у Доброти, гдје је требало да буду обрађене.

Нажалост, двадесет година послје завршетка пописа није нам познато шта се десило са пописаним књигама, као ни шта је предузето код црквених власти – црквених одбора или виших инстанци Српске православне цркве – да се ово вриједно покретно споменичко благо сачува, јер је у протеклом времену било незаштићено.

Рад Илије Лалошевића, *Извори и литература о фортификацијама Боке Которске*, упознаје нас са изворима и литературом о фортификацији Боке. Зна се да су сви освајачи овога краја у жељи да га одбране и сачувају градили војна утврђења и друге војне објекте. То је било посебно присутно половином 19. вијека, у вријеме аустријске владавине. Аутор сматра да има довољно информација о овој теми, којој је до сада посвећивано релативно мало пажње.

Традиција и етичност у стиховима Бокеља исељеника аутора Марије Црнић Пејовић, обрада је збирке пјесама Лазара Симова Турића из Игала, објављене 1903. године у Сан Франциску. Ова збирка пјесама даје нам веома поуздане податке о завичају пјесника, посебно о божићним обича-

јима, који су до детаља описани. Ту су и стихови о љепоти завичаја, односу аустријских власти према Бокељима, родољубљу, значају и улози српског језика, славној прошлости свога народа, великанима Светом Сави, Вуку Карацићу и Његошу, љубави према мајци, чежњи за родним крајем. Сликвито али реално описан је живот наших исељеника тога времена, посебно тешки услови рада у рудокопима, уз дужно поштовање Сједињених америчких држава, земље која је примила исељенике и у којој живе у нади да ће се вратити и умријети у родном крају.

Драги Маликовић у тексту *Још једном о которском трговцу Симику Брајановом из средине 15. вијека*, даје исправку податка да се средином 1444. године у Котору губе трагови Симикових синова, који је објавио у претходном броју зборника *Бока*. На основу даљег истраживања, аутор је дошао до сазнања да се петнаестак година након наведене године у документима још увек наилази на Симику Брајанова и његове синове, што доказује наводећи документацију.

Два прилога којима је тема полуострво Луштица – *Два случаја запљене бродова од стране бокељских гусара 1807. године*, аутора Аните Мажибраде – упознаје нас са још једним догађајем из бурних година почетком 19. вијека када су се у Боки Которској смењивале војске великих сила као дан и ноћ. По пропасти Венеције 1797. године Бока је припала Аустрији, затим је запосјела Наполеонова армија, а у међувремену ту је, поред енглеских ратних бродова, приспјело и руско бродовље и успостављена руска управа, да би 1814. године Бока поново потпала под власт Аустрије. Тих година било је честих гусарских подухвата, па су запљене бродова биле честа појава, јер су се сукоби око престижа водили и на мору. Бокељски капетани пловили су у то

доба углавном под руском заставом. Они нису нимало заостајали у гусарским подухватима од осталих. У раду су на основу архивске грађе свестрано обрађени сви поступци овог догађаја као и последице, уз цитирање документа који нам указује на став француских власти у случајевима запљене бродова од стране бокељских гусара.

У зборнику *Бока* током његовог излажења увијек су објављивани и радови о флори али и фауни, посебно на територији Боке. Један такав рад објавила је у овом броју Јелена Никчевић. *Прилог познавању фауне ортоптера – правокрилци (зрикавци и скакавци) херцеговског подручја* обрађује терен херцеговског залива, односно подручје ријечице Суторине. Рад на терену обављен је 2004. године, када је сакупљено и детерминисано 410 примјерака зрикаваца и скакаваца. Утврђено је да се на овом подручју налазе ријетке врсте инсеката, ако не и јединствено станиште у Европи. Аутор истиче неопходност даљег праћења станишта ових инсеката, јер су просторним планом за подручја посебне намјене за морско добро Црне Горе (у које спада и подручје ријеке Суторине) предвиђене мјере заштите животне средине.

Ивана Антовић у раду *Један значајни документ из 19. вијека* жели да истражи и обради рад првих композитора везаних за бокељско тло. Рад показује зрелог, озбиљног и студиозног истраживача, који свестрано обрађује и излаже доступне податке. Обрађена је рукописна партитура Јелисавете М. Поповић која садржи 11 соло пјесама компонованих на текст которског пјесника из 19. вијека и члана Српског пјевачког друштва „Јединство“ из Котора, основаног 1839. године. Поред детаљне анализе поменутих пјесама, ауторка исказује и свој суд о умјетничкој вриједности пјесама, наглаша-

вајући време и средину њиховог настанка и улажући велики труд да освјетли лик композиторке, њен живот, ангажовање у друштвеним и политичким догађајима тог времена, у чему је веома успјешна. Посебно бих истакла веома опширна објашњења о стању архивске грађе, њеном чувању, досадашњем нестанку, што истраживачима културних збивања у прошлости Котора, посебно у музичком домену, даје непроцјењиве смјернице.

Таба Мађар у раду *Адорјам Мађар из Зеленике као сарадник Народног музеја Херцег Нови* упознаје нас са радовима Адорјана Мађара, чији се отац са породицом доселио из Будимпеште крајем 19. вијека у Зеленику и отворио први хотел намјењен туристима у Црној Гори и шире. Адорјан Мађар (1887–1978) морао је напустити студије у Италији због породичних прилика. Говорио је девет језика и објавио преко 200 радова из етнографије, лингвистике и митологије у европским земљама и Северној и Јужној Америци. У Будимпешти му је 1995. године објављена књига „Пракултура“. Овај рад илустрован је са 18 цртежа и 7 фотографија, које је Адорјан израдио у току свога истраживања Боке 1953. године, обрађујући старе натписе, мостове, млинове, кућне предмете. Посебно треба истаћи да је он био и врсни познавалац умјетности Европе, па је први скренуо пажњу на Грифон из прероманике, који се данас налази на корицама Зборника Бока. Рад А. Мађара, као спољног сарадника Народног, односно Завичајног музеја у Херцег Новом, оставио је значајних трагова и био је од непроцјењиве користи у то вријеме, када ни у Музеју ни у Општини није било ниједног стручног лица (кустоса) из друштвених или природних наука, сем што је директор Музеја био дипломирани биолог. Нажалост, у вјечитом недостатку новца

за културу, није било могућности да се хонорише рад Адорјана Мађара, макар за путне трошкове и потрошни материјал, па је ова сарадња морала да се прекине, иако се сјећам да је 1957. и касније А. Мађар посјећивао директора Музеја Душана Поповића, указујући на поједине неопходне радње за очување покретног и непокретног споменичког фонда.

Слиједи два прилога којима је тема полуострво Луштица. У првом прилогу – *Луштица (14-16. век)* – Богумил Храбак даје политички преглед овог полуострва и „елементе дневног живота ове популације“ на основу архивске грађе Државног архива Дубровника и Историјског архива Котора, као и на основу литературе.

Глиго Одаловић у прилогу *Из прошлости Луштице*, на основу литературе и архивске грађе Архива Херцег Новог даје неке појединости из луштитичке прошлости (историје, занимања и културе). „Покушао сам да их освјежим, прикупљајући их на једно мјесто из више стручних извора“, каже аутор у уводу рада.

Рад Јелене Антовић, *Федерико Милошевић – минералог и потомак бродовласника и поморских трговаца из Доброте (1875-1942)*, био-библиографија настао је на основу докумената и прикупљене литературе која се чува у приватном архиву породице др Милоша Милошевића у Доброти. Федерико Милошевић био је син астронома Илије Милошевића, који се родио у Венецији гдје је рођен и Федерико. Познати минералог, Федерико је био генерални инспектор рудника Италије, директор Института за минералогiju у Риму и ректор Универзитета у Риму, сенатор и академик.

Прво саопштење у овом Зборнику – *Извјештај о заштитном археолошком ископавању код цркве Светог Томе* у

Требесину – дали су Ђорђе и Радмила Папин, археолози Завичајног музеја Херцег Нови. Поред поменуте цркве и рушевине старије цркве Св. Петра и Павла, истражена су и два гробна мјеста, али изузев седам новчића аустријске, односно аустроугарске провинцијенције и једног динара Краљевине Југославије, није било другог археолошког материјала. Црква Св. Томе и гробови датирају из друге половине 18. вијека. Уз извјештај је дато 5 цртежа и 7 слика.

Снежана Пејовић дала је приказ Зборника радова: *Црквени архиви и библиотеке, међународна искуства у заштити, валоризацији, обради и презентацији културног блага које се чува у овим институцијама*, Котор 2004. Зборник садржи радове учесника конференције која носи истовјетни назив, а која је одржана априла 2002. године у Котору. Конференцију је организовала невладина организација Центар за његовање и презентацију документарног наслеђа Котора „Нотар“.

Послије објављених радова, а прије прилога штампани су прилози – цртежи, који грешком нису били одштампани у претходном броју Зборника, уз рад Катарине Николић, *Црквени споменици на подручју Кривошија и Леденица*.

Марија Црнић Пејовић

**Бранко Ђупурдија, *Породица колониста у Бајмоку 1945-1948*,
Београд 2005.**

Студија *Породица колониста у Бајмоку 1945-1948*. представља резултат истраживања три постављена задатка: 1. да се прикаже процес насељавања

Бајмока; 2. да се прикажу најважнији извори за проучавање породице колониста, под чим се подразумева њена привредна, национална, верска и идеолошка основа, затим предвојеност и деоба породице и тип пресељене породице; 3. да се прикажу најважнији збирни документи о породици колониста и на тај начин укаже на могућности етнографског читања архивске грађе.

Аутор истиче да је колонизација становништва планирана на четири календарске године, а заправо је трајала око две године и девет месеци. Колонизација је била најинтензивнија у последњој декади 1945. и првој декади 1946. године. Заправо, започела је онда када је привремена Народна скупштина ДФ Југославије донела Закон о аграрној реформи и колонизацији 23. августа 1945. године. Колонизација становништва по овом закону регулисана је посебним уредбама.

У периоду 1945-1948. године у Бајмок је пресељено 359 породица из Хрватске, 2 из Босне и Херцеговине и 2 из Македоније. Са територије Хрватске пресељавало се становништво из Дрежнице, Дубрава, Врбовског и околине (места: Села, Грабрк, Милани, Тук, Радочај и Мочила), Јасенка, Гомирја, околине Огулина (места: Брестовац, Оклинак, Тоуњ). Ово пресељавање, које је иницирала тадашња власт, обухватило је углавном породице из Дрежнице, а много мање из других поменутих места.

„Обећана земља“ за неке колонисте није била оно што су они замишљали и од ње очекивали, па су се убрзо по колонизацији почели враћати у стари крај. Према истраживању аутора студије, прва два месеца била су пресудна у прилагођавању насељеника новоствореним условима живота.